

РОЗДІЛ 1 РИЗИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

1.1 Економічна безпека – основна запорука обороноздатності держави

Постановка проблеми. Основними цілями даної роботи є дослідження процесів взаємодії між сферою оборони та економікою держави. Обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків втрати Україною обороноздатності та економічної могутності. Надання пропозицій та рекомендацій щодо підвищення рівня обороноздатності та подолання кризових явищ в економіці України.

Аналогічні проблеми під різним кутом зору досліджувались як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, такими як:

Е. Кепстейн, Ч. Хітч, Р. Маккін, Д. Д. Хевман, А. В. Діадофф, Р. А. М. Стерн, В. Л. Манілов, А. І. Пожаров, О. М. Опанович, В. П. Ковальський та інші.

Методологія. У процесі дослідження застосовано методи системного аналізу, порівняння та узагальнення та емпіричні методи.

Методологія розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки складається з дев'яти середньозважених субіндексів (безпек), кожен з яких характеризує окрему сферу економічної безпеки.

Інтегральний індекс охоплює понад 130 окремих індикаторів, які базуються на статистичних показниках і на даних отриманих шляхом експертних оцінок.

Розрахунок інтегрального індикатора за кожною сферою безпеки здійснюється за формулою:

$$Im = \sum_{i=1}^n d_i y_i$$

де: Im – агрегований показник /субіндекс/ m -ної сфери економічної безпеки, де $m=(1,2,3 \dots 9)$; d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки; y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора.

Інтегральний індикатор економічної безпеки України (I) в цілому розраховується за формулою:

$$I = \sum_m d_m I_m$$

де d^m – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску показника /субіндекса/ m -ної сфери економічної безпеки в інтегральний індекс економічної безпеки України; I_m – агрегований показник /субіндекс/ m -ної сфери економічної безпеки, де $m=(1,2,3\dots9)$.

Результати дослідження. Враховуючи значне зростання конфліктності та загроз у світі, а також створення вкрай небезпечної ситуації навколо України, виникла нагальна потреба переглянути своє відношення до економічної та військової могутності держави. Тому, насамперед, необхідно провести аналіз факторів, чому Україна, яка мала один з найвищих потенціалів, стала слабкою ланкою у світовій економічній системі та об'єктом тяжіння негативних явищ і процесів. Як могло так статися, що за 20 років знищено одні з найкращих у світі Збройні Сили та оборонно-промисловий комплекс, який входив у п'ятірку світових лідерів, а також унікальний науково-технологічний потенціал, коли з двадцяти однієї одиниці "критичних" технологій у оборонній сфері Україна володіла сімнадцятьма?

Оборона і безпека держави є складними процесами, тому підхід до їх формування повинен бути комплексним і системним. До оборони України необхідно готувати не лише Збройні сили, а перш за все національну економіку, населення і територію.

Законодавчо була закріплена норма, за якою не менше 3 % від запланованого обсягу ВВП планувалось виділяти на потреби оборони. Фактично, за 23 роки незалежності України, більше 3 % від ВВП було виділено лише в 1992 році (3,9 %). У подальші роки виділялось менше 2 %, а починаючи від 2007 – лише 1 % від ВВП. Це критична межа, за якою почалася руйнація Збройних Сил.

Забезпечення обороноздатності України необхідно розглядати, перш за все, як виважений, розумний компроміс між оборонними потребами та реальними можливостями держави.

Починаючи від перших років незалежності України дії та бездіяльність влади відносно до обороноздатності та безпеки держави можна класифікувати як злочинні, на що, неодноразово, мною зверталася увага. Функції забезпечення оборони та безпеки є загальнодержавними, їхня сутність полягає у забезпеченні імунітету держави та українського народу від збройної агресії та зовнішніх загроз.

Обороноздатність держави – це, насамперед, сукупність духовних і матеріальних елементів. Що стосується духовних, то відбувається значне зростання патріотизму, любові до Батьківщини – особливо серед молоді.

А щодо матеріальних, то обсяги фінансових та матеріально-

технічних ресурсів, на превеликий жаль, не відповідають навіть мінімально допустимим потребам. Це може призвести до втрат стратегічних об'єктів, руйнації системи державного управління і, головне, – невиправних втрат серед українських військових та населення.

Щоб забезпечити належну оборону, Збройним Силам України необхідно надати сучасні засоби захисту та ураження, підвищити рівень боєздатності та боєготовності військ (сил), а також гарантувати належний соціальний захист військовослужбовцям та членам їх сімей.

На наше переконання основними причинами виникнення проблеми слід вважати:

- кризу системи управління, як державної, так і військової ланок;
- відсутність пріоритетних ролі та значення воєнної організації держави в українському політикумі та соціумі як загальнодержавного «імунітету»;
- неспроможність, насамперед, Збройних Сил України та інших військових формувань виконати свій конституційних обов'язок щодо оборони, забезпечення захисту територіальної цілісності та недоторканності України;
- відсутність ефективно функціонуючої взаємоузгодженої та взаємопов'язаної системи політичних, економічних, воєнних, соціальних, наукових, технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів держави щодо підготовки до захисту у разі збройної агресії;
- відсутність сучасного обриса Збройних Сил України а також оптимізації їх структури та чисельності;
- відсутність доктринальних та стратегічних документів щодо забезпечення оборони та безпеки держави узгоджених між собою єдиним задумом та стратегічним планом;
- відсутність плану комплексу взаємопов'язаних заходів та завдань спрямованих на забезпечення оборони та безпеки держави, забезпечених відповідними ресурсами;
- відсутність дієвого демократичного громадянського контролю за воєнною організацією держави;
- існування та неліквідована диспропорція у державі між бойовим потенціалом і витратами на оборону держави;
- критичний рівень боєготовності, та боєздатності та мобілізаційної підготовки ЗСУ та держави в цілому;
- несистемне та безструктурне реформування ЗСУ, оборонно-промислового комплексу та воєнної організації України в цілому;

- хронічне недофінансування оборонних потреб України, а також неефективне, нераціональне та нецільове використання наявних ресурсів в оборонній сфері України.

Негативний стан речей в оборонній сфері пов'язаний, насамперед, із відсутністю розуміння ролі та значення оборони і безпеки держави у системі державотворення та, як наслідок, хронічним недофінансуванням необхідних потреб оборони. Тому, сьогодні питання оборони та безпеки держави повинні бути віднесені до пріоритетних завдань, як це передбачено Конституцією та законами України.

Необхідно негайно поновити систему мобілізації резервів, фінансового та матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України, відновити державну і військову ланки в управлінні та негайно налагодити міжнародне співробітництво у військовій та військово-технічній сферах з країнами-партнерами. Дипломатичний корпус, наукова та політична еліти, державні органи, засоби масової інформації мають бути задіяні, насамперед, для забезпечення інформаційної безпеки держави.

Пріоритетним напрямом роботи влади має стати забезпечення економічної безпеки, адже саме економіка є матеріальною основою інших сфер безпеки, у т.ч. воєнної. Для цього необхідно не допустити неплатоспроможності, оголошення дефолту України та забезпечити макроекономічну стабілізацію, ліквідувавши існуючі диспропорції, що надасть можливість у найкоротші терміни залучити необхідний обсяг інвестицій та фінансових запозичень. Забезпечивши економічний розвиток, ми вирішимо одночасно двоєдину задачу: з одного боку отримаємо реальні ресурси для забезпечення оборони держави, а з іншого налагодимо зовнішньоторговельні, інвестиційні, коопераційні, інноваційні, інтеграційні зв'язки із зовнішнім світом, що також є запорукою безпеки та миру.

Хочу звернути увагу, що ми повинні консолідувати народ у протидії втручанням у внутрішні справи України, призупинити поширення національної байдужості до перспектив розвитку нації, не допустити провокацій. Перекоаний, що мудрість та підвищення свідомості українського народу стане запорукою успіху в забезпеченні обороноздатності держави. Національне відродження України зробить державу сильною, що унеможливить у подальшому будь-які зазіхання на її суверенітет та територіальну цілісність.

Вищому керівництву держави необхідно оволодіти не лише теорією війни і конфліктів, але й теорією миру. Тоді, розкривши

причини та наслідки, отримавши цілісне уявлення про процеси, які відбуваються, максимально використовуючи мистецтво дипломатії та компромісу, ми зможемо повести народ оптимальним шляхом щодо його порятунку та забезпечення національної безпеки України.

Саме економіка є матеріальним підґрунтям ведення війни. Економіка здійснює певний вплив на її масштаби, тривалість і напругу.

Для захисту суверенітету держави, її територіальної цілісності та недоторканості, протидії збройній агресії, потрібні боєздатні збройні сили, а для їх створення і утримання необхідно мати значні грошові та інші ресурси. Кількість коштів, які може виділити суспільство, здебільшого залежить від рівня його економічного розвитку. Чим вищий рівень економічного розвитку, тим більше можна придбати або виготовити засобів захисту, озброєння, бойової техніки тощо, а отже тим самим досягається вища бойова ефективність частин та підрозділів і бойовий потенціал військ (сил) у цілому. З іншого боку, необхідно усвідомлювати, що соціальний сенс витрат на оборону існує лише у тому разі коли ці витрати знаходяться у межах розумної достатності та служать гарантом безпеки.

Економіка впливає на розвиток всієї воєнної справи: на її масштаби, структуру та організацію, на форми і методи ведення війни, а також на стан та розвиток воєнної майстерності.

Разом із тим війни, як і воєнна справа загалом, економічно обумовлені.

Залежність війн і воєнної справи від економіки – має найбільш стійкі та повторювані взаємозв'язки.

Це об'єктивний закон, який не потрібно абсолютизувати: перевага в економічній силі сама собою не гарантує воєнну перевагу та перевагу у війні.

Масштаби та ефективність оборонної економіки характеризують воєнно-економічний потенціал держави, тобто її реальну спроможність економічно забезпечувати власні збройні сили, підтримувати необхідну обороноздатність країни.

У вирішальних умовах інтереси суспільства вимагатимуть максимальної напруги і підпорядкування усіх сил воєнним цілям, тому важливо знати межу воєнно-економічної могутності держави. Цією межею і є той воєнно-економічний потенціал, який характеризує об'єктивні можливості країни (або коаліції), що можуть бути використані для зміцнення оборонної могутності та ведення війни.

За сучасних умов, крім мобільності економіки, при визначенні воєнно-економічного потенціалу необхідно враховувати фактор часу з погляду:

а) термінів, протягом яких можливо досягти максимального підпорядкування економічної могутності воєнним цілям;

б) терміну, протягом якого може підтримуватися той чи інший рівень воєнно-економічної напруги¹.

Від тривалості даного періоду, значною мірою, залежить те, якою мірою своєї економічної могутності суспільство зможе підпорядкувати воєнним цілям.

Існує певна взаємозалежність між бойовим потенціалом звичайних озброєнь, обсягом та структурою ВВП, доходом на душу населення і оборонними витратами.

Україна на початку 90-х рр. минулого сторіччя, володіла середнім рівнем бойового потенціалу звичайних озброєнь і займала за цим показником 6-е місце у світі, і третє – за ядерним потенціалом. А ВПК України входив у п'ятірку найпотужніших ВПК світу.

За роки незалежності Україна втратила даний потенціал. Бездарно провела конверсію та реформування Збройних сил, та не сформувала ефективної воєнної організації держави.

Внаслідок вищенаведеного, можна констатувати, що Україна має низький рівень бойового потенціалу, навіть такий рівень вона неспроможна належним чином підтримувати. Але в умовах сьогодення, коли ведуться бойові дії, такий стан речей являється недопустимим.

Для утримання навіть низького рівня бойового потенціалу, держава повинна витрачати на оборону щорічно не менше 10 млрд дол. США, тим більш, враховуючи той факт, що протягом останніх років Збройні сили перебували у фазі хронічного недофінансування.

Виходячи з курсу гривни до кінця 2014 р. у 12,5 грн/ за долар США, сума видатків на оборону повинна становити 125 млрд грн

Враховуючи, що за прогнозом ВВП у 2014 році становитиме 1 577,9 млрд грн, то видатки на оборону повинні бути не меншими ніж 7,9 % від ВВП.

За прогнозом на 2015 р. ВВП становитиме 1 757,5 млрд грн, а курс дол. США – 13,3 грн/дол., тобто потреба на оборону становитиме 133 млрд грн, або 7,55 від ВВП.

Але справа в тому, що проведені емпіричні дослідження показують, що на мирний період часу, щоб не порушувати структурні пропорції, забезпечити макроекономічну стабілізацію та економічний розвиток, держава може виділити на потреби оборони не більше 5,8 % від ВВП. Тобто на 2014 рік ця сума може становити 91,5 млрд грн Але, враховуючи закінчення

1 Мунтіян – К.: НДФІ, 1998. – 464 с. – С. 32.

фінансового року, на практиці це виявиться нереальним, а от на 2015 р. – теоретично можливе виділення 109,9 млрд грн. Необхідно зазначити, що з урахуванням реального стану воєнної організації держави, а також реальних і потенційних викликів, ризиків, загроз та небезпек, Україну сьогодні вже не зможе задовольнити ані виділення 2 % ВВП на оборони (відповідно до стандартів НАТО), ані виділення 3 % ВВП, які були передбачені законодавством. Вони б могли задовольнити, якщо б було своєчасне та планомірне виділення відповідних коштів. На превеликий жаль, дана можливість втрачена. Тому до вирішення цієї проблеми потрібен принципово новий підхід.

Якщо гіпотетично, з теоретичної точки зору, здійснити експертні оцінки через застосування евристичних методів прорахувати оцінку міри готовності до ведення збройної боротьби, для прикладу, таких країни як Україна, Росія і США, виходячи із рівня бойового потенціалу, оборонних витрат і економічних можливостей держави, то Україна маючи низький рівень БП і виділяючи на оборонні потреби 2 млрд дол. США забезпечує таку готовність лише на 20 %, тобто вона потребує збільшення видатків у 5 разів. Реальних можливостей забезпечення цих потреб держава не має. Вона зможе це зробити лише через 2-2,5 роки.

Що стосується Російської Федерації, то вона має БП звичайних озброєнь вище середнього рівня, але чи готова вона до ведення збройної боротьби? Відповідь — ні. Тому що оборонні витрати замість 100 млрд дол. США фактично становлять 74 млрд. Тобто Росія має часткову готовність до ведення бойових дій на рівні 74 %.

Виходячи з фінансово-економічних можливостей держави, Російська Федерація може вийти на забезпечення необхідними оборонними витратами наявного рівня бойового потенціалу не раніше ніж 1,5 року.

Що стосується США – це країна має і високий рівень доходу на душу населення і високий рівень БП, а також займає перше місце у світі і по рівню оборонних витрат.

Продовжуючи логіку евристичних досліджень, доходимо висновку, що на даний період часу і США не готові до ведення бойових дій. Тому що для ведення бойових дій та підтримання на високому рівні бойового потенціалу США потрібно мати 814 млрд дол. США, а в наявності є 565 млрд дол. США, що становить 69,4 % від потреби. Тобто на рік потрібно додатково 249 млрд дол. США видатків на воєнну сферу.

Чи дозволяє фінансово-економічна система США на сьогодні виділяти таку суму? Так, але не за один рік, а

протягом 2 - 2,5 років, а якщо конкретніше, то у жовтні 2017р. Це пов'язано із стагнацією економіки, а також із великим боргом федерального бюджету та зовнішнього боргу США, який перевищує величину валового внутрішнього продукту. «Американський народ добре живе... добре, але у борг. Америка, як держава, винна міжнародним банкірам більше 17 трлн дол. США»².

Аналогічна ситуація спостерігається і у країнах ЄС-28.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України розробило нову методику визначення інтегральних індексів основних складових економічної безпеки та на її основі здійснило аналіз за результатами 2013 року.

Відповідно до зазначеного аналізу, у цілому стан економічної безпеки України за підсумком 2013 року у розрізі складових характеризувався протилежною динамікою їх зміни.

Погіршився стан продовольчої безпеки України (на 7 в. п. до 86 %), що було зумовлено, насамперед, неспроможністю вітчизняних виробників задовольнити потреби споживачів у цукрі, м'ясі та м'ясних продуктах. Водночас рівень продовольчої безпеки залишається найвищим серед решти складових економічної безпеки держави.

Зниження рівня виробничої безпеки (на 1 в.п. до 53 %) було спричинено скороченням обсягів виробництва у промисловості, зменшенням індексу будівельної продукції та у пов'язаних із ними секторах. Отримані незадовільні результати діяльності, у свою чергу, стали результатом подальшого зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку в умовах високої затратності (через значну зношеність основних фондів, високу вартість кредитних ресурсів і енергоносіїв) та несприятливої цінової ситуації на світових товарних ринках.

Розгортання рецесійних процесів в економіці України упродовж 2013 року із дестабілізацією економічної ситуації в умовах макроекономічної невизначеності наприкінці року, а також системні внутрішні ризики, зокрема складність ведення бізнесу, низька правова захищеність власності, негативно позначились на рівні інвестиційно-інноваційної безпеки. Як наслідок, вона зменшилася на 1 в.п. порівняно з 2012 роком до 36 % від оптимального значення.

Подальше погіршення коефіцієнта природного приросту населення в Україні є яскравим свідченням підвищення рівня

2 Сенченко Н. И. Долларовый лохотрон или Финансовое порабощение мира/ Н. И. Сенченко. – К.: КВИЦ, 2014. – 364 с. – С. 98.

загрози як демографічній, так і в цілому економічній безпеці від депопуляції населення. При цьому слід наголосити, що така загрозна демографічна ситуація утворилася ще до розгортання в Україні подій, що призвели до анексії АР Крим і м. Севастополь та соціально-політичної напруженості на сході України, наслідки від яких вкрай негативно позначаються на усіх без винятку складових економічної безпеки, й особливо гостро – на демографічній безпеці. Водночас, за підсумком 2013 року рівень демографічної безпеки порівняно з показником 2012 року не змінився і склав 45 % від оптимального рівня, залишившись у зоні незадовільного стану.

Рівень макроекономічної безпеки у 2013 році дещо покращився (на 2 в.п. порівняно з 2012 роком до 40 % від оптимального значення), що було обумовлено, насамперед, зменшенням розриву між темпами зростання середньомісячної заробітної плати та рівня продуктивності праці. При цьому Україна залишається країною з найнижчим показником продуктивності праці в Європі.

Скорочення обсягів закупівлі імпортованого природного газу в умовах його поступового заміщення вітчизняним кам'яним вугіллям сприяло збільшенню рівня енергетичної та зовнішньоекономічної безпеки (на 5 та 3 в.п. відповідно), але суттєво збільшило навантаження на економічну складову національної безпеки через зростання забруднення повітря, особливо сіркою.

У свою чергу, збереження позитивної динаміки фінансування зі зведеного бюджету видатків соціального спрямування, яке чинило певний негативний тиск на макроекономічну безпеку, позитивно впливало на соціальну безпеку. Як наслідок, її рівень залишився у зоні задовільного стану (64%, +2 в.п.) (табл. 1.1).

Незважаючи на зростання інтегрального показника економічної безпеки у 2013 році, його рівень залишився у незадовільній зоні.

У зоні незадовільного стану знаходиться також демографічна (45 %), фінансова (50 %) та виробнича (53 %) безпеки.

У небезпечній зоні залишаються зовнішньоекономічна (32 %), інвестиційно-інноваційна (36 %), енергетична (38 %) та макроекономічна (40 %) безпеки.

Стан соціальної безпеки визначається як задовільний (64 %).

Таблиця 1.1

Рівень економічної безпеки України за складовими, %

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Зміна (2013 до 2012)
Продовольча	87%	86%	85%	83%	84%	90%	92%	93%	86%	-7 ↓
Виробнича	60%	63%	61%	56%	52%	54%	57%	54%	53%	-1 ↓
Інвестиційно-інноваційна	38%	36%	41%	41%	34%	36%	37%	37%	36%	-1 ↓
Демографічна	42%	45%	41%	44%	46%	45%	52%	45%	45%	0 =
Економічна безпека у цілому	49%	51%	52%	48%	47%	48%	50%	48%	49%	+1 ↑
Макроекономічна	36%	47%	48%	38%	44%	38%	47%	38%	40%	+2 ↑
Соціальна	38%	43%	53%	55%	57%	56%	59%	62%	64%	+2 ↑
Зовнішньоекономічна	48%	45%	40%	36%	40%	40%	35%	29%	32%	+3 ↑
Фінансова	65%	63%	64%	48%	43%	46%	47%	46%	50%	+4 ↑
Енергетична	29%	32%	32%	34%	31%	34%	30%	33%	38%	+5 ↑

0% - 19%	20% - 39%	40% - 59%	60% - 79%	80% - 100%
Критична зона	Небезпечна зона	Незадовільна зона	Задовільна зона	зона

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Продовольча безпека залишається єдиною з усіх складових економічної безпеки, що продовжує знаходитися у зоні оптимального стану і є близькою до оптимального значення (86 %).

Серед наслідків ескалації збройного протистояння на сході України можна виділити:

– втрату вартості (у результаті руйнування, розкрадання тощо) складових виробничої, комунальної, соціальної, транспортної, енергетичної та іншої інфраструктури, що негативно позначиться на усіх без винятку складових економічної безпеки;

– відплив іноземного капіталу та скорочення обсягів залучення інвестицій;

– зростання рівня безробіття населення країни на тлі зменшення розмірів соціальних виплат та допомог;

– втрату працездатної та економічно активної частини населення, та, як наслідок, посилення проблеми формування, розвитку та відтворення людського капіталу;

– погіршення показників як внутрішньої, так і зовнішньої міграції населення України.

Дія цих загроз у сукупності негативно позначиться на показниках соціально-економічного розвитку не лише сході

країни, а й України в цілому. І мова йде не про короткостроковий, а довгостроковий період.

Отже, на сьогодні сформувалися значні ризики суттєвого погіршення рівня економічної безпеки найближчим часом. При цьому слід розуміти, що зовнішньоекономічна ситуація в країні та гео економічна ситуація навколо неї обумовлюватиме надання переваги у державній політиці, насамперед, забезпеченню належного рівня енергетичної безпеки, що, у свою чергу, може спричинити зменшення рівнів решти складових економічної безпеки країни.

Продовольча безпека. Рівень продовольчої безпеки за підсумком 2013 року порівняно з 2012 роком зменшився на 7 в. п. до 86 %. Водночас, він залишається найвищим серед решти складових економічної безпеки держави. Продовольча безпека – це єдина складова економічної безпеки, рівень якої залишається в оптимальній зоні, що, у свою чергу, свідчить про здатність вітчизняних виробників продуктів харчування практично повною мірою забезпечити потреби населення країни у продовольстві. У 2013 році, як і у попередні періоди, практично за усіма продуктами харчування (за виключенням цукру, м'яса та м'ясних продуктів,) обсяги вітчизняного виробництва перевищували обсяги їх споживання (табл. 1.2).

Водночас, задовольнити потреби споживачів у цукрі вітчизняні виробники виявилися неспроможними – за підсумком 2013 року зазначений показник склав 73,1 % від рівня потреби (проти 125 % у 2012 році), що не відповідає навіть критичному значенню даного індикатора. У свою чергу, значне зменшення обсягів виробництва цукру у минулому році (у 1,7 разів порівняно з 2012 роком до 1,3 млн тонн) було зумовлено, насамперед, негативною динамікою до зниженням ціни на даний продукт харчування (у 2013 році індекс споживчих цін на цукор становив 92,3 % до 2012 року, у 2012 році – 71 % відповідно), що мотивувало сільськогосподарських виробників до суттєвого скорочення обсягів виробництва цукрових буряків – на 41,5 % порівняно з обсягом 2012 року до 10,8 млн. тонн у 2013 році.

Негативний вплив на рівень продовольчої безпеки за підсумком 2013 року чинила також неспроможність вітчизняних компаній вчасно відреагувати на зростання попиту на продовольчі товари на внутрішньому споживчому ринку. Про це свідчить зростання частки продажу імпортованих продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств (з 13,7 % у 2012 році до 14,5 % у 2013 році), що, у свою чергу, є результатом зниження рівня конкурентоспроможності

вітчизняних виробників, адже більшість імпортованих товарних позицій має вітчизняні замінники.

Таблиця 1.2

Динаміка виробництва та споживання основних продовольчих товарів в Україні кг на 1 особу

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	<i>М'ясо та м'ясні продукти</i>						
Виробництво	41,0	41,1	41,6	44,8	46,8	48,5	52,5
Споживання	45,7	50,6	49,7	52,0	51,2	54,4	56,1
	<i>Молоко та молочні продукти</i>						
Виробництво	262,9	253,6	251,6	244,7	242,2	249,6	252,5
Споживання	224,6	213,8	212,4	206,4	204,9	214,9	220,9
	<i>Яйця</i>						
Виробництво	301,5	322,5	344,7	371,0	408,3	419,1	431,2
Споживання	252,0	260,0	272,0	290,0	310,0	307,0	309,0
	<i>Олія та інші рослинні жири</i>						
Виробництво	49,2	42,4	62,8	67,5	71,4	89,2	81,6
Споживання	14,3	15,0	15,4	14,8	13,7	13,0	13,3
	<i>Цукор білий кристалічний</i>						
Виробництво	40,0	33,9	27,6	39,3	56,5	47,0	27,8
Споживання	40,0	40,9	37,9	37,1	38,5	37,6	37,1
	<i>Картопля</i>						
Виробництво	409,5	421,5	426,8	407,0	529,7	509,9	489,3
Споживання	130,4	131,8	133,0	128,9	139,3	140,2	135,4
	<i>Овочі та багаті культури</i>						
Виробництво	156,9	183,1	194,5	193,0	230,7	237,2	234,5
Споживання	118,4	129,2	137,1	143,5	162,8	163,4	163,3

Джерело: Держстат

Позитивно на рівень продовольчої безпеки вплинуло зростання обсягів виробництва м'яса (у забійній вазі) вищими темпами (на 8,1 % до 2,4 млн тонн у 2013 році), ніж зростання у цей період

обсягів споживання м'яса та м'ясних продуктів (на 3,7 % порівняно з показником 2012 року до 56 кг на 1 особу у 2013 році), внаслідок чого співвідношення обсягів виробництва та споживання підвищилося до 93,8 % у 2013 році проти 89,1 % у 2012 році.

Чинником, що стимулювало зростання рівня продовольчої безпеки, було збільшення обсягів виробництва зерна на 1 особу (з 1,01 кг на 1 особу у 2012 році до 1,39 кг у 2013 році).

Водночас утримати у подальшому рівень продовольчої безпеки у зоні оптимальних значень можливо лише шляхом забезпечення зростання обсягів виробництва продуктів харчування у розрізі окремих продовольчих груп належної якості, а також наближення внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію до світового рівня. Це, у свою чергу, дозволить підвищити конкурентоспроможність продовольчих товарів вітчизняних виробників як на внутрішньому, так і світовому ринках.

До факторів ризику також можна віднести закриття в Україні у 2014 році ринку сільськогосподарської продукції, насамперед Російської Федерації та інших країн Співдружності.

Викликає занепокоєння вивіз із України зернових культур та інших товарів продовольчої групи у той час, коли країна знаходиться у стані збройної боротьби з несформованими власними стратегічними запасами та резервами.

Загрозливою залишається проблема відсутності на наступний рік якісного посівного матеріалу, необхідного обсягу пально-мастильних матеріалів і міндобрив.

Інвестиційно-інноваційна безпека. Зменшення рівня інвестиційно-інноваційної безпеки (на 1 в.п. порівняно з 2012 роком) до 36 % від оптимального значення обумовлено дією як загально-економічних чинників (розгортання рецесійних процесів в економіці України упродовж 2013 року із дестабілізацією економічної ситуації в умовах макроекономічної невизначеності наприкінці року), так і дією системних внутрішніх ризиків (складність ведення бізнесу, низька правова захищеність власності).

За індикатором інвестиційної сприятливості бізнес-середовища Україна у 2013 році зазнала суттєвих втрат порівняно з 2012 роком (32,9 % у 2013 році порівняно з 36,2 % у 2012 році). Зокрема, за оцінкою Європейської Бізнес Асоціації, яка ґрунтується на щоквартальному моніторингу бізнес-клімату, інвестиційна привабливість України у 2013 році зменшилася порівняно з 2012 роком (1,81 балів у IV кварталі 2013 року проти 2,12 балів у IV кварталі 2012 року). А це, у свою чергу, зумовило посилення негативної тенденції до зменшення чистого приросту прямих іно-

земних інвестицій (з 6,6 млрд дол. США у 2012 році до 3,4 млрд дол. США у 2013 році, тобто у 1,98 разів), що значно перевищило темпи скорочення ВВП у зазначений період. Як результат, відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП зменшилося до 1,84 % ВВП проти 3,75 % ВВП у 2012 році, що з точки зору безпеки є критичним та недостатнім для забезпечення економічного зростання (зона оптимального стану індикатора становить понад 7 % від ВВП).

Дещо зменшилися також обсяги наданих інвестиційних кредитів порівняно із обсягом 2012 року. Так, відношення обсягу кредитів, наданих банками нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, до ВВП зменшилось з 4,7 % у 2012 році до 4,4 % у 2013 році.

Внаслідок скорочення притоку зовнішніх інвестиційних коштів та звуження внутрішньої бази інвестування (відсутність достатньої кредитної підтримки, зменшення власних коштів підприємств) за підсумком 2013 року зафіксоване зниження обсягів інвестування в основні фонди. Зокрема, у 2013 році обсяг валового нагромадження основного капіталу (ВНОК) порівняно з 2012 роком скоротився на 6,6 %, а частка нагромадження основного капіталу у ВВП зменшилася з 19,5 % у 2012 році до 18,2 % у 2013 році.

В умовах повільного відновлення економік дефіцит інвестиційних ресурсів у 2013 році відчували також країни Європи. Зокрема, скорочення частки ВНОК у структурі ВВП продемонструвала переважна більшість країн ЄС: у середньому для країн ЄС-27 зниження частки ВНОК становило 0,6 в.п. (з 17,96 % ВВП у 2012 році до 17,3 % від ВВП у 2013 році). Водночас, уповільнення зростання світової економіки в цілому не спричинило негативних наслідків для інвестування в економіку таких країн, як Норвегія (зростання частки ВНОК на 1,9 в.п. до 22,6 % у 2013 році порівняно з 2012 роком), Японії (+ 0,6 в.п.), США (+ 0,3 в.п. відповідно) (табл. 1.3).

Крім того, негативний вплив на рівень інвестиційно-інноваційної безпеки у 2013 році чинила тенденція до скорочення кількості спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи (100,5 тис. осіб у 2013 році проти 105,9 тис. осіб у 2012 році). При цьому кількість науковців щороку зменшується (порівняно з 1990 роком вона скоротилася більше ніж у 4 рази), що призводить до поглиблення наукового, науково-технічного та технологічного відставання України від провідних країн світу.

Таблиця 1.3

Валове нагромадження основного капіталу, у % до ВВП

Країни	2010	2011	2012	2013	Зростання / зниження 2013 р. до 2012 р.
<i>Країни Європейського союзу</i>					
Румунія	24,7	26,1	26,3	23,6	▼
Кіпр	19,1	16,6	13,9	11,6	▼
Латвія	18,2	21,3	22,8	21,1	▼
Люксембург	17,4	18,5	19,3	17,6	▼
Іспанія	22,2	20,7	19,2	17,7	▼
Португалія	19,6	18,0	16,0	14,8	▼
Греція	17,6	15,1	13,2	12,1	▼
Чехія	24,5	24,1	23,1	22,1	▼
Словаччина	21,0	23,1	20,1	19,1	▼
Нідерланди	17,4	17,8	17,0	16,1	▼
Фінляндія	18,9	19,4	19,7	18,9	▼
Польща	19,9	20,2	19,2	18,4	▼
Болгарія	22,8	21,5	21,4	20,7	▼
Швеція	18,0	18,7	19,0	18,3	▼
Італія	19,4	19,1	18,0	17,3	▼
Франція	19,5	20,0	19,8	19,2	▼
Мальта	20,0	15,1	15,1	14,5	▼
(ЄС (27 країн	18,5	18,5	17,9	17,3	▼
Великобританія	14,9	14,4	14,5	14,0	▼
Німеччина	17,4	18,1	17,6	17,2	▼
Австрія	20,2	21,2	21,4	21,1	▼
Данія	16,9	17,4	17,4	17,2	▼
Словенія	19,7	18,6	17,8	17,9	▲
Естонія	19,0	23,6	25,2	25,3	▲
Угорщина	18,6	17,9	17,4	18,1	▲
Литва	16,3	18,0	16,6	18,3	▲
Ірландія	12,2	10,6	10,7	н/д	н/д
<i>Інші країни Європи та світу</i>					
Ісландія	12,7	14,1	14,6	13,6	▼
Туреччина	18,9	21,8	20,3	20,3	=
Росія	21,6	21,4	21,9	21,5	▼
Швейцарія	20,1	20,6	20,1	20,1	=
США	18,0	18,2	18,6	18,9	▲
Японія	20,0	20,6	21,1	21,7	▲

▲ – зростання ВНОК у структурі ВВП у 2013 році порівняно з 2012 роком;

▼ – зниження ВНОК у структурі ВВП у 2013 році порівняно з 2012 роком;

Джерело: Євростат, Росстат, Держстат

А це, у свою чергу, зумовлює зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки. І хоча за підсумком 2013 року частка підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості підприємств порівняно з 2012 роком не змінилась (13,6 %), питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції знизилась з 3,3 % у 2012 році до 3,2 % у 2013 році (3,8 % у 2010-2011 роках), що є найнижчим показником з 2000 року.

Вплив позитивних чинників на рівень інвестиційно-інноваційної безпеки за підсумком 2013 року був незначним. Зокрема, дещо збільшився обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт (з 0,8 % у 2012 році до 0,81 % у 2013 році) при незмінності частки бюджетних видатків на виконання зазначених робіт – 0,33 % від ВВП у 2012-2013 роках.

До того ж рівень наукоємності ВВП (відношення загального обсягу витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт до ВВП, яке у 2013 році становило 0,77 %) та обсяг інвестиційних ресурсів, що вкладаються у розвиток науки в Україні, у порівнянні з відповідними показниками провідних країн світу залишаються на надзвичайно низькому рівні.

Позитивно на рівень інноваційно-інвестиційної безпеки вплинуло збільшення у 2013 року експорту високотехнологічних та інтелектуальних послуг. Так, за даними Нацбанку, експорт комп'ютерних та інформаційних послуг у 2013 році порівняно з 2012 роком зріс на 40,5 %; експорт роялті та ліцензійних послуг за цей період збільшився на 34,7 %, експорт послуг в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях – на 18,5 %. Таким чином, сумарний обсяг експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових та конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях відносно до ВВП збільшився з 1,3 % ВВП у 2012 році до 1,5 % ВВП за підсумком 2013 року, що може свідчити про поступове зміцнення позицій України на світовому ринку передових технологій (зокрема ІТ).

Зважаючи на утворення загального дефіциту фінансових ресурсів у країні та обмеженість кредитних ресурсів не варто очікувати суттєвого покращення рівня інноваційно-інвестиційної безпеки у середньостроковій перспективі. Покращити ситуацію можливо лише у разі створення сприятливого інвестиційного клімату в країні та збільшення рівня фінансування наукових досліджень і розробок за рахунок коштів держбюджету з одночасним підвищенням якості їх виконання та ефективності від практичного впровадження результатів.

Демографічна безпека. Рівень демографічної безпеки порів-

няно з показником 2012 року не змінився і склав 45 % від оптимального рівня, залишившись у зоні незадовільного стану.

Чинниками позитивного впливу на рівень безпеки були наступні:

- зменшення коефіцієнту дитячої смертності – кількість померлих дітей віком до 1 року зменшилася з 8,4 на 1000 народжених живими у 2012 році до 8,0 у 2013 році;

- зменшення загального коефіцієнту міграційного приросту (з 13,5 на 10 тис. осіб у 2012 році до 7,0 осіб у 2013 році);

За даними Міжнародної організації з міграції, у 2012 році українці були п'ятою за чисельністю групою громадян третіх країн, які проживали на території ЄС, після громадян Туреччини, Марокко, Албанії та Китаю³.

- зростання показника демографічного навантаження непродуктивного населення на продуктивне (на 0,7 в.п. порівняно з показником 2012 року до 43,2 % у 2013 році).

Чинником найбільшого негативного впливу на рівень демографічної безпеки залишилось погіршення коефіцієнта природного приросту (з “-” 3,1 осіб на 10 тис. осіб наявного населення у 2012 році до “-” 3,5 осіб за підсумком 2013 року), що, у свою чергу, свідчить про підвищення рівня загрози від депопуляції населення. Так, середня кількість наявного населення в Україні за підсумком 2013 року скоротилася до 45,5 млн осіб проти 45,6 млн. осіб у 2012 році. Відповідно, кількість померлих (662,4 тис. осіб у 2013 році) продовжує суттєво перебільшувати кількість народжених (503,7 тис. осіб відповідно).

Свідченням розгортання демографічної кризи в країні є стійка тенденція до скорочення кількості наявного населення у відсотках до рівня 1990 року (з 87,7 % у 2012 році до 87,5 % у 2013 році). Критичність демографічної ситуації в Україні підтверджується також повільним, але стійким зростанням частки населення похилого віку у загальній кількості населення (на 0,2 в.п. порівняно з показником 2012 року до 21,6 % у 2013 році).

При цьому слід наголосити, що така загрозлива демографічна ситуація утворилася ще до розгортання в Україні подій, що призвели до анексії АР Крим і м. Севастополь та соціально-політичної напруженості на сході України, яка згодом призвела до збройного протистояння. А наслідки зазначених подій, а саме

3 Міграція в Україні: факти та цифри. – К.: MOM, 2013. – 16 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/ssuser344b2c/ukr-ff-f>.

втрата економічно активного населення та погіршення показників внутрішньої та зовнішньої міграції, дедалі поглиблюватимуть демографічну кризу в країні.

Макроекономічна безпека. Рівень макроекономічної безпеки у 2013 році збільшився на 2 в.п. порівняно з 2012 роком до 40 % від оптимального значення. При цьому отриманий результат можна характеризувати як “парадоксальний”, адже найбільший позитивний вплив на рівень безпеки мав показник зменшення розриву між темпами зростання середньомісячної заробітної плати та рівня продуктивності праці, отриманий, у свою чергу, внаслідок сукупної дії двох негативних чинників: з одного боку, уповільнення темпів зростання середньомісячної заробітної плати (108,2 % до попереднього року у 2013 році проти 114,4 % у 2012 році), а з другого, зниження продуктивності праці порівняно з показником 2012 року до 99,8 % у 2013 році (100,2 % у 2012 році). Наразі Україна залишається країною з найнижчим показником продуктивності праці в Європі (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Продуктивність праці в Європі в 2012 році		
Країна	*рік 2012	Рейтинг
В середньому у світі	955 18	-
США	374 68	1
Німеччина	243 43	25
Білорусь	974 30	36
Польща	502 27	44
Чеська Республіка	781 26	46
Угорщина	328 20	53
Болгарія	210 20	55
Російська Федерація	656 19	56
Молдова	190 15	72
Румунія	584 11	82
Україна	552 10	86

Позитивно на рівень безпеки впливав показник індексу споживчих цін (100,5 % до грудня 2012 року), що з точки зору забезпечення макроекономічної безпеки є кращим результатом, ніж дефляція у 2012 році (99,8 % до грудня 2011 року).

Цінова ситуація у 2013 році формувалась в умовах утримання низького цінового тренду на продукти харчування внаслідок їх достатньої пропозиції на ринку, помірного зростання монетарних агрегатів та майже незмінної тарифної політики на адмінпослуги.

Основними факторами, які спричинили формування низької інфляційної динаміки у 2013 році в цілому, були:

1) насичення ринку достатнім обсягом продовольчих товарів як за рахунок вітчизняних продуктів (у тому числі внаслідок хорошого врожаю у 2013 році), так і імпортованих. Ціни на продукти харчування за 2013 рік відносно грудня 2012 року знизились на 0,8 % (табл. 1.5);

2) відсутність тиску з боку монетарних агрегатів: станом на 01.01.2014 порівняно з 01.01.2013 монетарна база зросла на 20,3 %, грошова маса – на 17,2 %, готівка в обігу – на 16,8 %;

3) курсова стабільність: офіційний курс гривні до долара США залишався на рівні липня 2012 року і на кінець грудня 2013 року становив 7,993 грн/дол. США;

4) збільшення депозитів фізичних осіб у цілому за 2013 рік – на 19,5 %, у тому числі в національній валюті – на 38 %.

Таблиця 1.5

Індекс споживчих цін

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року, %)	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5
Середньомісячний ІСЦ (розрахунки НБУ), %	101,7	101,0	100,7	100,4	100,0	100,0

Джерело: Держстат, НБУ

Чинником позитивного впливу на макроекономічну ситуацію

в країні за підсумком 2013 року стало скорочення частки заощаджень у структурі доходів населення – показник схильності населення до заощаджень зменшився до 11,1 % у 2013 році проти 15,1 % у 2012 році.

Найбільший негативний вплив на рівень макроекономічної безпеки чинив показник відношення обсягу заробітної плати до обсягу соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів (який у 2013 році становив 1,1 проти 1,12 у 2012 році), зменшення якого було зумовлено, насамперед, погіршенням структури доходів населення, а саме зменшенням частки зарплати у них (41,4 % у 2013 році проти 42,0 % у 2012 році).

Негативно на рівень безпеки впливало також зростання рівня “тінізації” економіки (на 3 в.п. порівняно з 2012 роком до 35 % від офіційного ВВП)⁴ та погіршення сальдо поточного рахунку платіжного балансу України (на 0,9 в.п. до “-” 9 % ВВП у 2013 році). За даними Нацбанку, дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в 2013 році зріс до 16,4 млрд дол. США (9,0 % від ВВП), що є найгіршим показником за 2005-2013 роки (у 2012 році – 14,3 млрд дол. США (8,1 % від ВВП)). Розширення від’ємного сальдо поточного рахунку було зумовлено, насамперед, скороченням попиту на товари українського експорту в результаті низької економічної активності основних країн-партнерів, а також збільшенням виплат за доходами від інвестицій.

Зниження зовнішнього попиту та несприятлива цінова кон’юнктура на світових товарних ринках були обумовлені скороченням експорту переважно більшістю товарних груп, а саме:

- продукції машинобудування (на 20,1 % порівняно з обсягом 2012 року), зокрема залізничних локомотивів на 40 % через перенасичення ринку залізничного транспорту в Російській Федерації;

- хімічної продукції (на 13,8 % відповідно) у результаті скорочення експорту добрив у другій половині 2013 року (у 2,4 рази) після переорієнтації вітчизняних виробників на внутрішній ринок;

- металургійної продукції (на 7,0 %) через зниження цін на продукцію чорної металургії (на 9,9 % порівняно з 2012 роком).

При цьому за підсумком 2013 року відбулося значне зростання додатного сальдо фінансового рахунку (до 18,4 млрд

4 Дані Відділу економічної безпеки та детінізації економіки Департаменту макроекономічного прогнозування Мінекономрозвитку України. – К.: 2014. – 32 с. – С. 6, 7, 10, 11, 13, 15, 18, 21, 22, 24, 30.

дол. США порівняно з 10,1 млрд дол. США в 2012 році), яке було забезпечено високим обсягом залучень за цінними паперами Уряду та розміщенням єврооблігацій приватного сектору в першій половині 2013 року (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, % до ВВП

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
2,9	-1,5	-3,7	-7,0	-1,5	-2,2	-6,3	-8,1	-9,0

Джерело: Нацбанк

Отже, серед загроз макроекономічній безпеці однією з основних у 2013 році залишилася невідповідність соціальних витрат із державного бюджету поточним економічним реаліям. Крім того, у разі збереження, з одного боку, недовіри у суспільстві до державних інституцій, а, з іншого, високого податкового тиску, не варто розраховувати на зменшення у короткостроковій перспективі рівня тіньової економіки в країні.

Соціальна безпека. Рівень соціальної безпеки у 2013 році склав 64 % від оптимального значення, збільшившись порівняно з 2012 роком на 2 в.п., що дозволяє характеризувати стан соціальної безпеки в країні як задовільний. Утримання рівня соціальної безпеки на достатньо високому рівні пов'язано, насамперед, із збереження позитивної динаміки фінансування зі зведеного бюджету потреб освіти та охорони здоров'я, збільшенням рівня зайнятості населення та поступовим підвищенням соціальних стандартів. А це, у свою чергу, сприяло деякому покращенню показників, що характеризують стан нерівності населення за доходами та умовами життя.

Найбільш вагомий позитивний вплив на рівень соціальної безпеки за підсумком 2013 року мало збільшення середнього розміру пенсії за віком (на 3,9 % до 1521,6 грн у 2013 році), що обумовило суттєве покращення відношення даного показника до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність (який також збільшився з 842,3 грн у середньому з 2012 рік до 898,6 грн у середньому за 2013 рік).

Позитивно на рівень соціальної безпеки у 2013 році також вплинуло зростання середньомісячної номінальної заробітної плати (з 3026 грн у 2012 році до 3265 грн у 2013 році) та зменшення розміру заборгованості із заробітної плати (з 2,5 % до фонду оплати праці за грудень 2012 року до 2,2 % до фонду оплати праці за грудень 2013 року).

Про отримання певних позитивних зрушень у сфері оплати

праці та мотивації до неї свідчить також зменшення розриву між розмірами середньомісячної заробітної плати, нарахованої у середньому за оплачену годину, у країнах ЄС та в Україні – з 12,1 разів у 2012 році до 11,7 у 2013 році.

Тоді як у середньому по країнах ЄС вартість праці за 1 відпрацьовану годину збільшилась на 1,3 % (з 23,4 євро у 2012 році до 23,7 євро у 2013 році), в Україні середньомісячна заробітна плата, нарахована в середньому за оплачену годину, зросла на 4,7 % (з 1,93 євро (19,83 грн) у 2012 році до 2,02 євро (21,43 грн) у 2013 році)⁵.

Водночас, праця в Україні залишається набагато дешевшою порівняно з країнами ЄС, що стало підґрунтям укорінення у суспільстві відчуття соціальної незахищеності та, як наслідок, соціального збурення (табл. 1.7).

Зростання доходів населення у 2013 році, у свою чергу, сприяло незначному зменшенню частки витрат на продовольчі товари – на 0,2 в.п. до 50,6 % від споживчих грошових витрат домогосподарств. Водночас, дана частка є критично високою і не дозволяє повною мірою задовольняти населенню власні соціальні потреби.

До позитивних чинників, що сприяли зростанню рівня соціальної безпеки у 2013 році, можна також віднести деяке зменшення соціальної нерівності. Зокрема, частка населення із середньодушовими загальними доходами, які нижче 75 % медіанного рівня загальних доходів, скоротилася з 21,9 % у 2012 року до 21,2 % у 2013 році. При цьому показник співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення показав незначне зростання – на 0,1 в.п. до 4,7 % у 2013 році, що може свідчити про відсутність послідовної державної політики щодо зменшення розшарування у суспільстві.

Позитивно на рівень соціальної безпеки впливало також незначне покращення ситуації на ринку праці. Так, на тлі зростання економічної активності в країні у 2013 році (на 0,4 в.п. порівняно з 2012 роком до 65,0 % від кількості населення у віці 15-70 років) збільшився також рівень зайнятості населення у віці 15-70 років – на 0,6 в.п. до 60,3 % від кількості населення відповідної вікової групи у 2013 році. При цьому рівень безробіття у віці 15-70 років (за методологією МОП) зменшився на 0,3 в.п. до 7,2 % від економічно активного населення у 2013 році, тоді як у більшості європейських країн спостерігалось зростання рівня безробіття населення.

5 Дані Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-17062014-AP/EN/3-17062014-AP-EN.PDF

Таблиця 1.7

Вартість праці за 1 відпрацьовану годину у країнах ЄС, євро

Країни	2011	2012	2013
країни ЄС-28	22,9	23,4	23,7
Швеція	36,4	39,2	40,1
Данія	37,3	38	38,4
Бельгія	36,3	37,2	38
Люксембург	33,9	34,7	35,7
Франція	33,6	34,3	34,3
Нідерланди	31,6	32,3	33,2
Австрія	29	30,5	31,4
Фінляндія	29,5	30,8	31,4
Німеччина	29,6	30,5	31,3
Ірландія	28,7	29	29
Італія	27,2	27,6	28,1
Іспанія	21,2	21	21,1
Великобританія	20,1	21,6	20,9
Кіпр	18	18	17,2
Словенія	14,9	14,9	14,6
Греція	16,2	15	13,6
Мальта	12,2	12,5	12,8
Португалія	12,6	11,6	11,6
Чехія	10,5	10,5	10,3
Естонія	7,9	8,4	9
Хорватія	8,7	8,7	8,8
Словаччина	8	8,3	8,5
Польща	7,3	7,4	7,6
Угорщина	7,3	7,5	7,4
Латвія	5,7	6	6,3
Литва	5,5	5,8	6,2
Румунія	4,2	4,1	4,6
Болгарія	3,3	3,6	3,7
Україна	1,56	1,93	2,02

Джерело: Євростат, для України – Держстат, Нацбанк

Зокрема, рівень безробіття у цілому по країнах ЄС-27 збіль-

шився на 0,4 в.п. до 10,8 % у 2013 році. Найнижчий рівень безробіття у Австрії (4,9 % у 2013 році, збільшення порівняно з 2012 роком склало 0,6 в.п.). Найбільше значення даного показника зафіксовано в Іспанії (26,1 % порівняно з 24,8 % у 2012 році) та Греції (27,5 % порівняно з 24,5 % відповідно).

Утриманню рівня соціальної безпеки у зоні задовільного стану за підсумком 2013 року сприяло також зростання обсягів видатків зі зведеного бюджету України на задоволення потреб освіти (з 7,2 % ВВП у 2012 році до 7,25 % у 2013 році) та потреб охорони здоров'я (з 4,14 % ВВП до 4,23 % ВВП відповідно). Разом з тим, якості відповідних соціальних послуг в Україні залишається вкрай низькою, що, у свою чергу, свідчить про нестачу виділених коштів на здійснення ефективних реформ у цих сферах з метою забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку відповідних послуг.

Відповідно до Звіту про Глобальний індекс конкурентоспроможності 2013/2014 рейтинг України за показником якості системи освіти знизився на 9 пунктів до 79 місця (зі 148 країн, які досліджувалися у рейтингу).

Варто зазначити, що обсяги видатків на освіту та охорону здоров'я в Україні є нижчими за відповідні показники у країнах ЄС. Зокрема, у 2012 році у країнах ЄС-27 обсяг видатків на освіту становив 5,3 % від ВВП, на охорону здоров'я – 7,3 % від ВВП⁶.

Захворюваність населення на “соціальні” хвороби у 2013 році характеризувалася відмінними тенденціями. Так, чисельність ВІЛ інфікованих, з діагнозом, що встановлений вперше в житті, у 2013 році зросла і склала 47,8 осіб на 100 тис. населення проти 45,8 осіб у 2012 році. Водночас чисельність хворих на активний туберкульоз, з діагнозом, що встановлений вперше в житті, дещо зменшилася до 68,0 осіб на 100 тис. населення проти 68,2 осіб у 2012 році.

Слід зазначити, що ситуація із поширенням даних хвороб в Україні залишається однією з найгірших серед країн світу. Так, за даними Світового банку, у 2012 році рівень поширеності захворюваності на СНІД серед населення у віці 15-49 роки в Україні становив 0,9 % від населення даної вікової групи, тоді як в Азербайджані, Вірменії – близько 0,1 % населення у віці 15-49 роки, Грузії – 0,3 %, Білорусі – 0,4 % відповідно. Найкритичнішою си-

6 Дані Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-17062014-AP/EN/3-17062014-AP-EN.PDF

туація залишається у таких країнах як Свазіленд (26,5 %), Лесото (23,1 %), Ботсвана (23,0 %), де СНІД виявлений практично у четвертій частині населення у віці 15-49 років.

Разом з тим, ВІЛ-інфекція є серйозною проблемою для європейських країн. У 2012 році 30 країн ЄС/ЄЕЗ повідомили про 29,4 тис. діагностованих випадках ВІЛ-інфекції при частоті 5,8 випадків на 100 тис. населення. При цьому найбільша частота випадків ВІЛ-інфекції зареєстрована у 5 країнах: Естонії (23,5), Латвії (16,6), Бельгії (11,1), Об'єднаному Королівстві (10,3), Люксембурзі (10,3). Найнижчі показники частоти випадків зареєстровані у Словаччині (0,9) та Хорватії (1,7)⁷.

Отже, подальше зростання соціальних стандартів та державних видатків на соціальну сферу мають бути забезпечені відповідним економічним зростанням країни (що, у свою чергу, надасть можливість уникнути викривлення структурних макроекономічних пропорцій та зберегти мотивацію до праці) та підвищенням якості соціальних послуг, що надаються населенню.

Необхідно також відмітити високу ймовірність суттєвого зменшення рівня соціальної безпеки найближчим часом, обумовлену кризовою ситуацією, що склалася на сході країни.

Зовнішньоекономічна безпека. Рівень зовнішньоекономічної безпеки за підсумком 2013 року покращився порівняно з 2012 роком на 3 в.п. і склав 32 %. При цьому основним чинником, який сформував позитивну динаміку рівня безпеки, було покращення індексу умов торгівлі (цінового) – з 89,0 % у 2012 році до 99,8 % у 2013 році⁸. Зазначене відбулось за рахунок значного уповільнення зростання середніх імпорتنих цін у 2013 році порівняно із 2012 роком в умовах поступового зростання експортних цін.

Індекс умов торгівлі (ціновий) показує вигідність зовнішньої торгівлі для країни за ціновими факторами та залежить від: коливань попиту як на світовому, так і на внутрішньому ринках, змін у технологіях та умовах виробництва, ступеня монополізації ринків окремих товарів тощо.

Разом з тим, погіршення цінової кон'юнктури та зниження попиту на зовнішніх ринках через поглиблення рецесійних процесів в Єврозоні негативно позначились на низці показників

7 HIV/AIDS surveillance in Europe. World Health Organization. Stockholm: European Centre for Disease Prevention and Control, 2013. – 108 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://translate.google.com.ua/#en/uk/SURVEILLANCE%20REPORT> – (Звіт Всесвітньої організації охорони здоров'я).

8 Дані Державної служби статистики України – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

зовнішньоекономічної безпеки.

Найбільший негативний вплив на динаміку рівня зовнішньоекономічної безпеки мало зменшення коефіцієнта покриття експортом імпорту (0,85 разів), що є найгіршим показником з 1998 року (рис. 1.1).

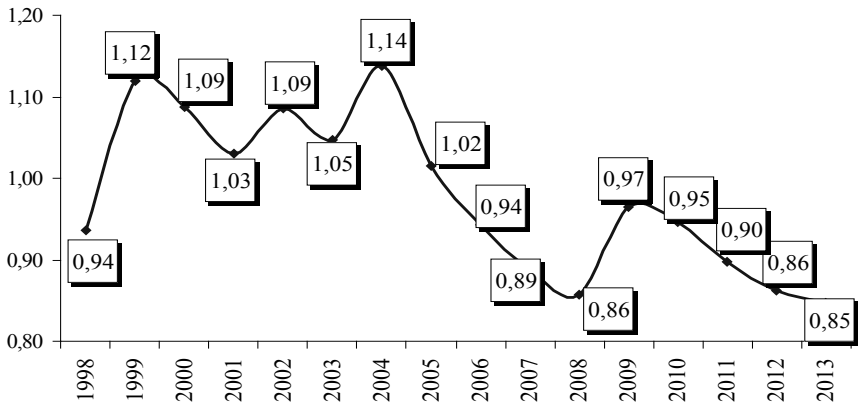

Рис. 1.1. Коефіцієнт покриття експортом імпорту, рази

У 2013 році темпи падіння експорту товарів та послуг становили 5,2 % порівняно з 2012 роком, а темпи скорочення імпорту товарів та послуг були зафіксовані на рівні 3,4 % відповідно. Загалом 2013 рік характеризувався для зовнішньої торгівлі України низьким попитом на зовнішніх ринках через нестабільну економічну ситуацію у європейських країнах; слабкою інвестиційною активністю; зовнішньоторговельними обмеженнями з боку країн-членів МС для вітчизняних підприємств.

Незначне погіршення також продемонстрували індикатори зовнішньоекономічної безпеки, що характеризують рівень диверсифікованості зовнішньої торгівлі. Однак, ці зміни не мали відчутного впливу на загальний рівень безпеки. Так, у 2013 році порівняно із 2012 роком відбувалося незначне погіршення ситуації з диверсифікацією зовнішньоекономічних операцій як за географічним принципом, так і за товарними групами. Збільшення частки провідної країни партнера в експорті становило 0,1 в.п. до 23,8 % від загального обсягу експорту товарів, в імпорті – “+” 1,8 в.п. до 30,2 % від загального обсягу імпорту товарів. Питома вага найбіль-

шої товарної групи у загальному експорті товарів збільшилася з 22,3 % у 2012 році до 22,6 % у 2013 році, в імпорті товарів (за виключенням енергетичного імпорту) – з 8,5 % до 9,0 % відповідно.

У 2013 році найбільшою експортною групою були чорні метали, найбільшою імпортною групою – енергетичні матеріали. Другою імпортною групою були “Реактори ядерні, котли, машини” (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами, 2013 рік

	Експорт			Імпорт			Сальдо
	млн дол. США	у % до 2012р.	% до загального експорту	млн дол. США	у % до 2012р.	% до загального імпорту	
Країни СНД	22063,6	87,2	34,85	27931,2	81,1	36,29	-5867,6
у тому числі							
Росія	15065,1	85,4	23,80	23234,2	84,7	30,19	-8169,1
Європа	17064,4	97,9	26,95	28558,3	103,6	37,11	-11494,0
у тому числі	0,0			0,0			0,0
Італія	2357,6	95,1	3,72	2086,7	93,4	2,71	271,0
Німеччина	1603,8	97,5	2,53	6771,0	99,5	8,80	-5167,2
Польща	2547,8	98,9	4,02	4068,7	114,1	5,29	-1520,9
Угорщина	1557,0	103,1	2,46	1400,5	120,8	1,82	156,4
Франція	690,5	125,7	1,09	1729,7	103,9	2,25	-1039,2
Азія	16813,0	95,1	26,56	15233,3	88,9	19,79	1579,7
у тому числі							0,0
Китай	2726,7	153,4	4,31	7900,8	100	10,27	-5174,1
Туреччина	3805,5	103,3	6,01	1852,7	94,9	2,41	1952,8
Африка	5099,5	90,4	8,05	749,8	88,1	0,97	4349,8
у тому числі							
Єгипет	2720,6	93,9	4,30	136,7	95,7	0,18	2583,9
Америка	2163,6	83	3,42	4339,4	97,4	5,64	-2175,8
у тому числі	0,0			0,0			0,0
США	888,3	87,5	1,40	2759,4	95	3,59	-1871,1
Австралія і Океанія	40,1	78,7	0,06	93,7	47,9	0,1	-53,7
Усього	63312,0	92	100,00	76964,0	90,9	100,00	-13651,9

Джерело: Держстат

За підсумком 2013 року збільшилась частка сировинної та з

низьким ступенем переробки продукції у вітчизняному експорті (на 3,1 в.п. до 76,4 %), що також негативно позначилось на рівні зовнішньоекономічної безпеки.

Позитивний вплив на рівень безпеки мало незначне покращення у 2013 році показників ефективності використання транзитних потужностей магістральної системи України. Так, за даними Міненерговугілля, з використанням газотранспортної системи України у 2013 році в Європу було протранспортовано (транзитом) 86,1 млрд м³ природного газу, що на 1,9 млрд м³ газу (+2,2 %) більше, ніж у 2012 році. Кращими були також показники по транзиті нафти – збільшення обсягів порівняно з 2012 роком становило 1,0 млн тонн нафти (+7 %)

Обсяги експорту природного газу з РФ зросли порівняно з показником 2012 року на 10 % до 204 911 млн. м³ у 2013 році, нафти – знизилася на 1,4 % до 236,6 млн. тонн у 2013 році.

Отже, у подальшому забезпечити підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки країни можливо лише у разі покращення структури як експорту (шляхом нарощення обсягів експорту продукції з високою часткою валової доданої вартості), так і імпорту (шляхом диверсифікації каналів постачання енергоносіїв, збільшення імпорту технологій тощо).

Фінансова безпека. В 2013 році рівень фінансової безпеки України зріс на 4 в. п. порівняно з 2012 роком і склав 50 % від оптимального значення. При цьому майже усі складові фінансової безпеки, крім грошово-кредитної та боргової, у 2013 році продемонстрували позитивну динаміку росту.

Зокрема, зростання рівня валютної безпеки за підсумком 2013 року становило 17 в.п. порівняно з 2012 роком, бюджетної безпеки – 6 в.п., безпеки небанківського фінансового ринку та банківської безпеки – 4 в.п. Водночас, індикатор боргової безпеки знизився на 2 в.п., грошово-кредитної – на 4 в.п.

Отже, тільки боргова безпека (33 %) залишилася у зоні небезпечного стану; грошово-кредитна (40 %), безпека небанківського фінансового сектору (50 %), банківська безпека (51 %), та бюджетна безпека (58 %) знаходилися у зоні незадовільного стану. І лише стан валютна безпека характеризувався як задовільний (67 %).

Загальний рівень фінансової безпеки України, починаючи з 2008 року, залишається незадовільним.

Головним критерієм фінансової безпеки є ступінь фінансової незалежності країни та здатність фінансової системи протистояти зовнішнім шокам і загрозам. Рівень фінансової безпеки є

одним з визначальних критеріїв ступеня довіри інвесторів тарівня ризику при інвестуванні в економіку (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Рівень фінансової безпеки України за складовими, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Зміна рівня 2013/ 2012, в.п.
Валютна безпека	58	30	49	58	50	50	67	+17
Бюджетна безпека	61	79	47	44	60	52	58	+6
Безпека небанківського фінансового ринку	47	39	48	42	34	46	50	+4
Загальний індекс фінансової безпеки	64	48	43	46	47	46	50	+4
Банківська безпека	61	55	40	40	45	47	51	+4
Боргова безпека	61	45	32	39	36	35	33	-2
Грошово-кредитна безпека	61	32	46	48	49	44	40	-4
% 19 - % 0	% 39 - % 20		% 59 - % 40		% 79 - % 60		% 100 - % 80	
Критична зона	Небезпечна зона		Незадовільна зона		Задовільна зона		Оптимальна зона	

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Зростання рівня валютної безпеки на 17 в.п. у 2013 році відносно 2012 року було пов'язане, насамперед, зі збереженням стабільного курсу гривні та, як наслідок, зниженням попиту населення на іноземну валюту. Так, незважаючи на значний дефіцит сальдо рахунку поточних операцій (15,5 млрд дол. США у

2013 році) та значну втрату валютних резервів (в умовах проведення Нацбанком активних інтервенцій на валютному ринку та впровадження адміністративних заходів) протягом 2013 року курс гривні до долара США залишався незмінним – 7,9930 грн/дол. США.

Зазначене поряд з уповільненням темпів зростання реальних доходів населення мало наслідком зменшення обсягів продажу іноземної валюти населенню у 2013 році на 30,6 % порівняно з 2012 роком. Як наслідок, обсяги продажу населенням іноземної валюти у 2013 року переважали обсяги її купівлі на 1,2 млрд. дол. США (у 2012 році обсяги купівлі іноземної валюти населенням переважали обсяги її продажу на 1 млрд дол. США).

Тим не менше, упродовж 2013 року спостерігалось подальше скорочення офіційних резервів (на 4,1 млрд дол. США станом на кінець грудня 2013 року порівняно з початком року), обсяг яких станом на 01.01.2014 становив 20,4 млрд. дол. США, що забезпечує фінансування імпорту майбутнього періоду впродовж 2,6 місяця (2,8 місяці імпорту у грудні 2012 року). Варто зазначити, що критичним був не стільки розмір валютних резервів відносно обсягів імпорту, скільки високі темпи скорочення їх номінальних обсягів та безрезультатність на той час переговорів з МВФ.

У 2013 році було забезпечено вчасне та повне виконання усіх зобов'язань держави в іноземній валюті. Планові платежі з погашення та обслуговування державного та гарантованого державою боргу становили 12,3 млрд дол. США в еквіваленті, у тому числі за зобов'язаннями за кредитом “Стенд-бай”, отриманим від МВФ – 5,7 млрд дол. США в еквіваленті.

Підвищення рівня бюджетної безпеки на 6 в.п. до 58 % відбулося завдяки зменшенню дефіциту фонду загальнодержавного управління до 4,2 % від ВВП у 2013 році порівняно з 4,6 % у 2012 році. Позитивний вплив на підвищення рівня бюджетної безпеки мало також зниження рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет до 30,4 % у 2013 році порівняно з 31,6 % у 2012 році. На даному етапі розвитку економіки України оптимальним та ефективним є збереження частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет на рівні 28-30 %. Збільшення рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет понад 30 % свідчить про посилення фіскального тиску на суб'єктів господарювання та може мати негативний вплив на подальший економічний розвиток.

Зростання рівня безпеки небанківського фінансового сектору на 4 в.п. у 2013 році відносно 2012 року було зумовлене зростанням вартості залучення кредитних коштів на фондовому

ринку. Так, дохідність ОВДП у 2013 році складала 13,13 % проти 12,94 % у 2012 році та 9,7 % у 2011 році.

Протягом 2013 року обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі порівняно з обсягом 2012 року збільшився удвічі (або на 210,96 млрд грн) порівняно з 263,67 млрд грн у 2012 році.

У 2013 році збільшився також рівень проникнення страхування. Так, за даними Нацфінпослуг, за результатами 2013 року співвідношення страхових премій та ВВП збільшилося і становило 1,97 % (у 2012 році – 1,52 %).

Збільшився і рівень капіталізації лістигових компаній – у 2013 році по відношенню до ВВП він склав 23,7 % проти 19,7 % у 2012 році.

Зростання рівня банківської безпеки на 4 в.п. було пов'язано, насамперед, із збалансуванням співвідношення валютних активів та пасивів банків. Так, загальний обсяг депозитів в іноземній валюті станом на 01.01.2014 лише на 24,1 % перевищив обсяг кредитів в іноземній валюті (станом на 01.01.2013 – на 23,1 %), що було спричинено продовженням дії обмежень для кредитування в іноземній валюті.

Крім того, наявність високих ставок за депозитами (процентні ставки за новими депозитами резидентів дорівнювали 11,2 % річних станом на 01.01.2014р.) та низький попит на дорогі кредитні ресурси мали наслідком подальше покращення співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів. Так, загальний обсяг довгострокових кредитів станом на 01.01.2014р. перевищив загальний обсяг довгострокових депозитів у 1,8 рази проти перевищення у 2,4 рази станом на 01.01.2013р.

Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків зменшилася (на 01.01.2014 вона становила 34 % проти 39,5 % на 01.01.2014). Водночас, рентабельність активів банків у 2013 році була меншою порівняно з 2012 роком майже вчетверо (на 01.01.2014р. вона становила 12 % проти 45 % на 01.01.2014р.).

У той же час деякі складові фінансової безпеки продемонструвала негативну динаміку. Рівень боргової безпеки знизився на 2 в.п. у 2013 році відносно 2012 року, що було пов'язано зі зростанням рівня заборгованості (насамперед, за рахунок зовнішніх запозичень) як приватного, так і державного секторів. Так, розмір валового зовнішнього боргу збільшився до 142,5 млрд дол. США станом на 01.01.2014р. (78,3 % від ВВП) проти 135 млрд дол. США станом на 01.01.2013р. (76,5 % від ВВП). Відповідно, офіційними міжнародними резервами він може бути забезпече-

ний лише на 14,3 % (18,2 % станом на 01.01.2013р.). Варто зазначити, що розмір державного та гарантованого державою боргу України (відносно до ВВП) є значно нижчим, ніж у країнах ЄС-27. Водночас, рівень довіри інвесторів до країни також є значно нижчим. Тому подальше нарощування розміру державного боргу може негативно впливати на умови запозичень на зовнішньому та внутрішньому ринках (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Розмір державного боргу у деяких країнах ЄС, у % до ВВП

Країни	2012 рік	2013 рік
Греція	157,2	175,1
Італія	127,0	132,6
Франція	90,2	90,8
країни Єврозони	90,6	93,5
Іспанія	86,0	93,9
країни ЄС-28	85,2	87,1
Німеччина	81,0	78,4
Польща	55,6	56,8
Латвія	40,8	38,1

Джерело: Євростат

Рівень грошово-кредитної безпеки погіршився на 4 в.п. до 40 % від оптимального значення, що було пов'язано із складними процесами в національній економіці та повільним відновленням кредитування економіки. В умовах складності доступу до зовнішніх джерел фінансування та обмеженості внутрішніх ресурсів умови банківського кредитування залишалися жорсткими. Так, у грудні 2013 року середньозважена процентна ставка за споживчими кредитами домашнім господарствам у національній валюті становила 26,7 % і була значно вищою за індекс споживчих цін на товари і послуги, який у 2013 році відносно грудня попереднього року збільшився лише на 0,5 %. Крім того, через зростання внутрішніх ризиків спостерігалось зниження частки довгострокових кредитів у загальній структурі наданих кредитів (до 53,2 % на кінець грудня 2013 року проти 57,8 % на кінець грудня 2012 року).

На даний час існує низка потенційних загроз, які здатні спрово-

вокувати погіршення фінансової стійкості України, а саме:

- подальше зростання дефіциту державного бюджету та високі ризики щодо невиконання як доходної, так і видаткової його частин. Адже рівень виконання доходної частини державного бюджету України у січні-червні 2014 року склав 97,1 %;

- подальше зниження офіційних міжнародних резервів країни (станом на 01.07.2014р. даний показник скоротився на 16,3 % порівняно з початком 2014 року);

- низькі темпи відновлення кредитування національної економіки в умовах високої вартості залучення депозитів та зменшення обсягів довгострокового кредитування;

- збільшення обсягу проблемних кредитів (частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів станом на 01.06.2014р. становила 10,1 % порівняно з 7,7 % станом на 01.01.2014р.), що може зумовити погіршення фінансової стійкості банківської системи країни;

- високий рівень тіньової економіки (у I кварталі 2014 року він становив 40 % від ВВП);

- збільшення обсягу непродуктивного відпливу фінансових ресурсів за межі країни (у I кварталі 2014 року обсяг непродуктивного відпливу ресурсів становив 6,7 млрд дол. США або 19,4 % від ВВП)⁹.

Енергетична безпека. Рівень енергетичної безпеки України у 2013 році збільшився на 5 в.п. і склав 38 % від оптимального значення. Найбільш вагомим чинником позитивного впливу на рівень енергетичної безпеки було збільшення обсягів інвестування у підприємства ПЕК, що, у свою чергу, було обумовлено здійсненням передприватизаційної підготовки об'єктів енергогенеруючих та енергорозподільчих компаній до приватизації у 2013 році, а також поступової підготовки підприємств до нових умов функціонування ринку електроенергетики. Як наслідок, обсяг капітальних інвестицій у підприємства ВЕД “Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря” зріс на 27 % порівняно з 2012 роком (при падінні загального обсягу капітальних інвестицій в економіку за цей період на 6 %). Відповідно, показник відношення інвестицій у підприємства паливно-енергетичного комплексу збільшився на 0,6 в.п. до 2,4 % від ВВП у 2013 році.

Позитивний вплив на рівень енергетичної безпеки також

9 Дані Відділу економічної безпеки та детінізації економіки Департаменту макроекономічного прогнозування Мінекономрозвитку України. – К.: 2014. – 32 с. – С. 6, 7, 10, 11, 13, 15, 18, 21, 22, 24, 30.

мало активне заміщення внутрішніми енергетичними ресурсами імпортованого природного газу через його високу вартість порівняно з іншими джерелами енергії.

За розрахунками Мінекономрозвитку на даних Держстату, середня вартість імпортованого Україною природного газу в 2013 році склала 413,5 доларів США за тис. куб. метрів. Водночас, вартість імпортованого кам'яного вугілля, що відповідає за своєю енергетичною цінністю 1 тис. куб. метрів природного газу, є у 1,7 разів нижчою.

Як наслідок, частка використання імпортованого газу у внутрішньому споживанні України знизилася на 4,5 в.п. порівняно з показником 2012 року до 55,6 % у 2013 році.

Крім того, зменшення обсягів імпорту природного газу із РФ мало наслідком незначне зниження показника залежності за імпортом палива із однієї країни у загальному імпорті палива (до 68,1 % проти 68,7 % у 2012 році). Тим не менше, дана залежність залишається критичною (оптимальне значення – менше 25 %).

За даними НАК “Нафтогаз України”, ресурси природного газу в 2013 році були наповнені з наступних джерел:

- видобуто газу в Україні 21 449,44 млн. м³ (на 903,41 млн. м³ або на 4,4 % більше порівняно 2012 роком);
- імпортовано 27 972,03 млн. м³ природного газу (на 4 964,93 млн. м³ або на 15,1 % менше, ніж у 2012 році);
- відібрано з підземних сховищ та газопроводів 12 894,22 млн. м³ природного газу (на 2 442,68 млн. м³ або на 15,9 % менше, ніж у 2012 році).

Ключовою проблемою енергетичної безпеки залишається високий рівень енергоємності економіки країни навіть при стійкому його зниженні протягом останніх років. Так, за оперативними даними Держенергоефективності, рівень енергоємності ВВП України у 2013 році знизився до 0,613 кг умовного палива/грн проти 0,621 кг умовного палива/грн у 2012 році (табл. 1.11).

Крім того, негативним явищем є збереження тенденції до зниження видобутку енергетичних ресурсів. Зокрема, у добувній промисловості індекс видобутку сирової нафти та природного газу зменшився на 2,7 % порівняно з 2012 роком, а індекс видобутку кам'яного та бурого вугілля – на 2,4 % відповідно¹⁰.

10 Дані Відділу економічної безпеки та детінізації економіки Департаменту макроекономічного прогнозування Мінекономрозвитку України. – К.: 2014. – 32 с. – С. 6, 7, 10, 11, 13, 15, 18, 21, 22, 24, 30.

Таблиця 1.11

**Енергоємність ВВП, кг умовного палива/ дол. США
в цінах 2005 року (за ПКС), 2013 рік**

0,184	Світ
0,138	G7
0,116	ЄС
0,336	СНД
0,130	Франція
0,113	Німеччина
0,099	Італія
0,140	Польща
0,128	Румунія
0,091	Об'єднане Королівство
0,106	Туреччина
0,398	Казахстан
0,331	Росія
0,395	Україна
0,478	Узбекистан
0,199	Канада
0,158	США
0,261	Китай
0,112	Японія

Джерело: Enerdata

Висновки та пропозиції:

Забезпечити мир і стабільність на всій території України.

На сучасній науковій базі терміново розробити стратегію забезпечення економічної безпеки та воєнну доктрину України. Дані документи повинні бути взаємопов'язані між собою за стратегічними цілями, рівнями загроз, економічними та мобілізаційними можливостями держави, з ресурсами, включаючи міжнародну допомогу, а також узгоджені за часовими критеріями та виконавцями.

Негайно вжити заходів щодо призупинення несанкціонованого відтоку капіталу із України за кордон.

Докласти максимум зусиль щодо повернення вивезених капіталів в Україну з офшорів тощо.

Ліквідувати у державі неформальну тіньову форму фінансово-економічних відносин.

Демонтувати кланово-олігархічну модель економіки, відновивши процеси державотворення на загальнонаціональних, загальнодержавних та загальносуспільних принципах побудови правової, демократичної, суверенної держави.

Створити сприятливі умови для залучення прямих іноземних інвестицій та інновацій у реальний сектор економіки держави.

На законодавчому рівні закріпити науково обґрунтовану частку витрат на оборонні потреби як воєнного, так і мирного часу.

1.2 Чинники безпеки та ризику при оцінці еколого-економічних конфліктів

Актуальність. Еколого-економічна діяльність є конфліктною за своїм змістом: з одного боку, передумовою її дослідження є глибинне протиріччя між обмеженими природними ресурсами та необмеженими потребами людей, що намагаються їх задовольнити через сферу виробництва; з іншого боку, – розробки в напрямку поєднання екології та економіки є способом виправлення негативних наслідків вказаного протиріччя. У такій постановці криється широкий погляд на еколого-економічні конфлікти. У більш вузькому розумінні, починаючи з 1990-х років, ці конфлікти, як окрема науково-практична тема, привернули увагу на світовому, регіональному та локальному рівнях як економістів, соціологів і політологів, так і екологів, і, зважаючи на нагальну потребу вирішення реальних конфліктних ситуацій у країнах Північної Африки, Близького Сходу тощо та релевантного превентивного аналізу в багатьох інших країнах, у тому числі й в Україні, – потребують свого подальшого розвитку¹¹.

Наукові дослідження, предмет і об'єкт яких близький за своїм змістом до еколого-економічних конфліктів, охоплюють такі теми, як: фундаментальні положення діалектичної боротьби в системі “суспільство (економіка) – природа (екологія)” (праці О. Ф. Балацького, В. С. Кравціва, Ю. Ю. Туниці та ін.); екологічні та економічні аспекти національної безпеки (роботи В. М. Гейця, В. І. Мунтіяна, А. І. Сухорукова, Є. В. Хлобистова та багатьох інших); техногенні та природні катастрофи та екологічні конфлікти (праці С. М. Козьменка, В. В. Сабадаша та ін.).

Поряд із дослідженнями положень економіки природокористування та охорони довкілля, екологічної безпеки, управління природними ресурсами, власне екологічних конфліктів, що можуть формувати теоретико-методологічне підґрунтя для розв'язання проблеми еколого-економічних конфліктів, – суттєвого розвитку потребують питання кількісної оцінки їх наявних і можливих наслідків.

¹¹ Петрушенко М.М. Оцінка еколого-економічних конфліктів із урахуванням чинника безпеки / М.М. Петрушенко // Регіональна економіка. – 2012. – №4 (66). – С. 115-122.